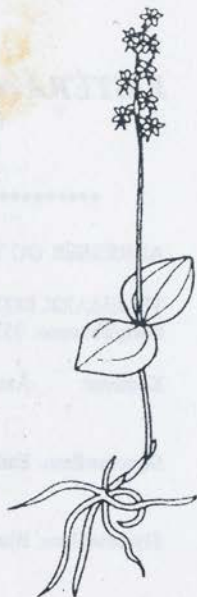
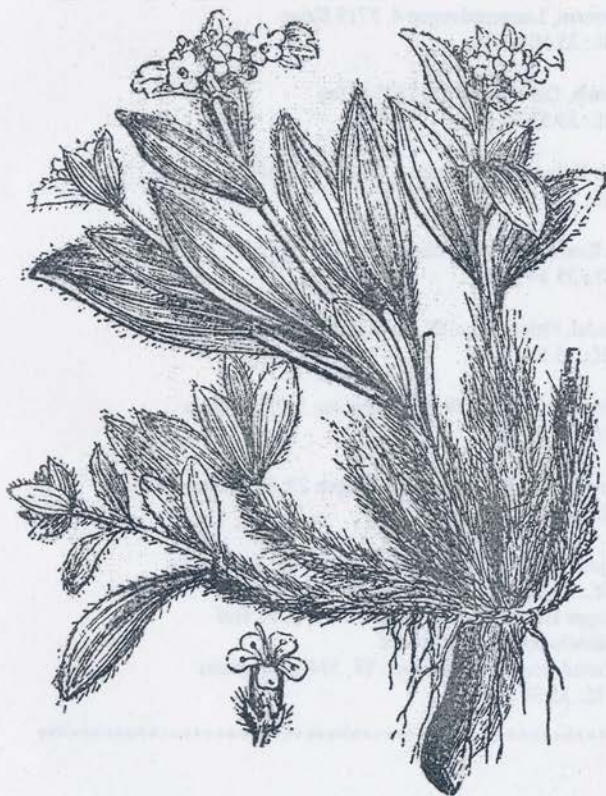

Listéra

2 - 2004

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
19. årgang, 2004, nummer 2

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn
Postgirokonto: 0530 3890647. Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no

Kasserer: Åse Halvorsen, Langerødvegen 4, 3719 Skien
Tlf.: 35 50 01 35

Styremedlem: Esther Broch, Oscars gate 53, 3725 Skien
Tlf.: 35 53 05 86

Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 55 42 57

Styremedlem: Christian Kortner, Berghammeren 6, 3727 Skien
Tlf.: 35 54 57 54

Styremedlem: Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 29 69

1. Varamedlem: Grete Stendalen, Wettergreensveg 5, 3738 Skien
Tlf.: 35 59 43 73

2. Varamedlem: Anne Vinorum, Raskenlundvegen 29, 3928 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 25 16

Floraatlas: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 55 42 57
Roger Halvorsen, Hanevoldvn. 15, 3090 Hof
Mobiltelefon: 41 50 54 12
Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn
Tlf.: 35 51 29 69

I redaksjonen:

Charlotte Bakke (e-post: kaa-ba@online.no), Priscilla Hansen (e-post:
peahans@online.no), Grete Stendalen (e-post: gretehs@c2i.net)

Forsidebildet: *Nardus Nardostachys jatamansi*. Ill. fra Moldenke, Harold N. og Alma L. 1986.
Plants of the Bible. New York. (Se artikkelen *Planter i Bibelen* s. 31.)

Baksidebildet: Ill. fra Brusewitz, G., Morger, K., Nauclér, J. 1987. *Roslagsbygd*. Stockholm.

ISSN: 0801 - 9460

OKTOBER

Av Odd Jan Sandsdalen

Ein morgon
 møter det meg;
 eit kvervlande drag
 av vinter,
 regn susar tungt
 i oktobergult gras,
 skogbunnen angar
 rått -
 ein hegre
 søkjer klagande
 innover
 grå hei -
 høst
 sa vinter -
 men djupt inne
 kan eg sanse
 fuglesang blant lauv
 på ei sprikande
 tom grein.

Ill. fra „Roslagsbygd” av Brusewitz, G., Morger, K., Naüclér, J.
 Stockholm 1987.

FRA REDAKSJONEN

Hva skal en botanisk forenings medlemsblad egentlig være? I det aller første nummeret av *Listéra* i 1986 stod følgende: „*Vi ønsker å få til en 'program-innpakning' som kan skape kontakt og som vi kan bruke til informasjon. Noe alvorlig botanisk tidsskrift eller høytidelig medlemsblad ønsker vi oss ikke i første rekke.*”

Gjennom TBFs første fem år hadde programmene blitt sendt ut fire ganger i året: vintermøtene, sommerturene, sommerekursjonen og høstmøtene. Det nye bladet skulle fortsette i samme spor – med noe attåt, men etter to år ble programmene tatt ut fra bladet og sendt ut for seg. Og det ble mye god botanisk informasjon i årenes løp – plantefamilier, -slekter og -arter ble beskrevet, alltid på en lettlest og lærerik måte. „Nyfunn i Telemark” ble et regelmessig innslag. En stund hadde vi også „Årets plante” – et forsøk på å få medlemmene til å rapportere utbredelse av arten. Vi hadde til og med noen botaniske kryssord, og senere botaniske nøtter. Alt dette på under tjue sider!

Inntil 1988 var bladet blitt mangfoldiggjort ved kopiering, men da tok vi spranget over til trykking, bedre papirkvalitet og mulighet til gjengivelse av svart/hvitt-fotografier. Da ble det også utvidet til nesten dobbelt antall sider.

Og interesseområdene utvidet seg. Det ble skrevet mye om menneskets forhold til planter gjennom tidene,

folketro og -tradisjoner, planter brukt i medisinen, planter i lyrikk og på frimerker, plantenavn i gamle floraer, i Bibelen, i mytologi og menneskeskapte trusler mot miljøet.

Det kom etter hvert også mer fagpreget stoff – kanskje ble vi mer „voksne”? Det ble utredet om moser og lav – og om sopp, som botanikere tradisjonelt har interessert seg for. Det ble beskrevet flora i et bestemt område, vegetasjonstyper, og det var stoff om botanikere og mykologer.

Vi har hatt en forkjærlighet for livet i gamle dager, da folk levde nærmere naturen enn de gjør nå, da de var mer avhengige av dens gavmildhet og utsatt for dens vrede. En lengre artikkel om Flekstveit gård ble beskrevet som „*en hyllest til dem som har vært med på å forme Telemarks kulturlandskap*”. Vi hadde til og med et stykke om Kviteseid gamle kirke, hvis eneste botaniske innslag var lindetreet som stod ved prestegården og heggen i et sitert dikt av Aslaug Vaa. Så kom ikke her og påstå at vi i TBF ikke er allsidige!

Vi tror at dette nummeret føyer seg godt inn i tradisjonene. Det blir en sammenligning av flora i Norge og på Kreta, siste del av serien om planter i Bibelen, en innføring om endemisme, bl.a. – og noe nytt – en oppskrift! Kokebok skal vi ikke bli, men bruken av gamle kulturplanter tatt opp igjen synes vi fortjener vår oppmerksomhet. Forhåpentlig noe for enhver smak. God lesning!

P.H.

LENGST NORD OG LENGST SYD I EUROPA EN BOTANISK SAMMENLIKNING MELLOM NORGE OG KRETA 1.

Av Bjørn Erik Halvorsen

Bakgrunn

Min periode som hobbybotaniker er kort. Jeg ble medlem i Telemark Botaniske Forening (TBF) i 1990. I denne perioden har jeg hovedsakelig konsentrert meg om botanikken i Norge, Sverige og Danmark. Fra og med våren 1993 har jeg sammen med botanikervener besøkt Kreta en rekke ganger, både vår og høst. Min blomsterinteresse har dermed blitt splittet mellom to botaniske områder som samtidig utgjør Europas nordligste land og Europas sydligste øygruppe.

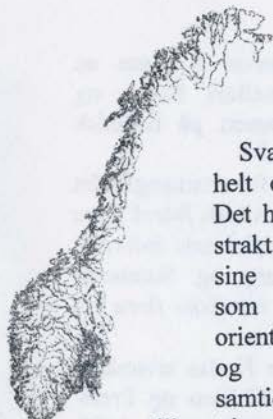
Norge

Norge utgjør et stort område på nesten 387.000 km² (inkl. Svalbard) og Jan Mayen).

Det strekker seg fra 58° nord til 71° nord, samtidig som

Svalbard bringer oss helt opp til 80° nord. Det har en meget langstrakt kystlinje med alle sine øyer og fjorder som hovedsakelig er orientert mot Nordsjøen og Nord-Atlanteren, samtidig som fastlands-

tilknytningen bringer oss mot Øst-Europa. De norske fjellkjedene bringer oss stedvis opp i høyder på over 2.000 moh. (Galdhøpiggen 2.469 moh.). Klimasonene bringer oss fra atlantisk klima på vest-

landskysten til arktisk klima i høyfjellet og lengst i nord. Berggrunnen er svært variert mellom basiske, sure og mineralrike typer.

Ved Galdhøpiggen.

Foto: Internett

Norsk botanikk har en kort historie, med unntak av der enkelte nunataker har stukket opp over ismassene. Man kan derfor si at landet har blitt dekket av planter etter siste istid, dvs. i løpet av drøye 10.000 år.

Kreta

Kreta utgjør litt over 8.300 km². Øygruppen, med hovedøy og mindre nabøyer, ligger mellom 34° nord og 36° nord. Øya er langstrakt, hele 250 km lang, men dette er i øst-vest retning. Den dukket opp av havet som en fjellfoldning for ca. 70 millioner år siden og har trolig aldri vært landfast (med et lite forbehold for den eldste tiden da det kan ha vært en landbro opp mot det greske fastlandet). Denne fjellfoldningen pågår fortsatt ved at det afrikanske platå langsomt sklir inn under det europeiske platå. Kreta har fjellrygger som når over 2.000 moh. (2.456

moh. i Ida-fjellene). Øya har en våt vintersesong og en tørr sommersesong (ofte uten nedbør fra mai til september). Snøen som faller i fjellene blir vanligvis liggende til mai måned i de høyeste områdene. Berggrunnen består av maritime sedimenter (sandstein og kalkstein), som noen steder er omformet (metamorfisert) pga. de jordtektoniske bevegelsene. Det finnes ikke eruptive (vulkanske) bergarter på øya.

Botanikken på Kreta har en historie som strekker seg tilbake til da øya hevet seg opp av havet. Etableringen av planter har fått bidrag fra tre verdensdeler; Europa, Asia og Afrika, samtidig som en rekke endemiske arter (arter som bare fins der i hele verden) har fått utvikle seg. Det man skal merke seg er at nyere forskning konkluderer med at det lenge har vandret beitende hjortedyr på øya, mens man med unntak av rovfugl, ikke har funnet spor av større rovdyr. Dermed har de beitende dyrene tidvis vært representert ved store populasjoner. Dette forklarer hvorfor det i dag fins så mange planter (til dels endemiske) som har tilpasset seg et høyt beitetrykk, ved å utvikle giftighet, torner og evne til å skyte på nytt etter å ha blitt beitet ned.

Øya er i dag sterkt kulturpåvirket. Dette er i hovedsak knyttet til

olivendyrkning over hele øya fra strandsonen opp til 750 moh. (stedvis opp til 1.000 moh.). De opprinnelige ville hjortedyrstammene er i dag erstattet av beitende husdyr (hovedsakelig sau og geit).

Grunnen til at jeg i denne artikkelen velger å sammenlikne Norge og Kreta, er at jeg da har mulighet til å sammenlikne to områder som har omtrent samme plantemangfold. Hvis jeg hadde valgt å se på hele Hellas i stedet for Kreta, ville jeg fått et mye større artsmangfold i syd å forholde meg til. Europas sydligste punkt er øya Gavdhos ca. fire mil syd for Vest-Kreta. Denne øya regnes for å høre logisk sammen med Kreta. Jeg vil fra tid til annen også kommentere botaniske likheter mot Norge, når de fins på de nærmeste naboøyene, slik som f. eks. Karpathos og Kasos.

Metode

Når jeg nå prøver å gjøre en sammenlikning mellom Norge og Kreta, er dette basert på botanisk litteratur og kilder.¹

Min hovedkilde for artsmangfoldet i Norge er Johannes Lids *Norsk flora* fra 1994, med supplerende informasjon fra Mossberg og Stenbergs *Gylvendals store nordiske flora* fra 1994.

Hovedkilden for Kretas artsmangfold er Turland, Chilton og Press' *Flora of the Cretan area* fra 1993, med suppleringsbind fra 1997. Dette verket er i sin helhet basert på herbariekilder, men det kommenterer

¹ Floraene som ble brukt da artikkelen ble skrevet, har senere kommet ut i nyere og reviderte utgaver.

også innrapporterte funn som ikke er belagt.

Når jeg har arbeidet med disse bøkene, sitter jeg med en følelse av at Kreta er underrapportert når det gjelder naturaliserte arter og andre tilfeldige funn (kulturflyktninger og innførte arter som ikke er naturalisert). I Norge er det stort fokus på å få samlet inn „alt mulig”, mens på Kreta er hovedfokuset rettet mot de hjemmehørende artene. I denne artikkelen har jeg begrenset sammenlikningen til hjemmehørende (inkludert endemiske og utgåtte arter) og naturaliserte arter.

Som hjelp til å sammenstille botanikken i Norge og på Kreta har jeg benyttet Microsoft-verktøyet Access på min hjemme-PC. Jeg har registrert alle Nordens arter basert på informasjon i Lids og Mossbergs floraer. Tilsvarende har jeg registrert alle artene i *Flora of the Cretan area*. Jeg har hele tiden forsøkt å kople opp dette mot felles registre over familier, slekter og arter. Utlistningene er så basert på ulike sorteringer og sammenfatninger. Når det gjelder vitenskapelige plantenavn er alle floraer basert på *Flora Europaea*, og bare få avvik på vitenskapelig navngivning er funnet:

1. Graden av oppdeling i underarter varierer.
2. Noen steder er det avvik mellom hva som ses på som arter og hva som ses på som underarter, men dette lar seg likevel greit sammenstille ved at alternative navn er oppgitt.
3. Det er noe avvik mellom hvordan

familier og slekter er splittet opp.

4. Lids flora synes å ha et etterslep på moderniseringen av navn på „småskrift-artene”, men så lenge alternative navn er benyttet i begge kilder, lar sammenlikningen seg gjøre likevel.

I og med at det er avvik på vitenskapelige navn mellom kildene, har jeg i hovedtrekk benyttet Lids navn på arter som i Lids flora er beskrevet med stor skrift. For arter som i Lids flora er beskrevet med liten skrift, har jeg som regel latt den kretiske navnebruken vært ledende. Men, av og til har det vært hensiktsmessig å velge vitenskapelige navn fra den kretiske floraen også for arter som er beskrevet med stor skrift i Lids flora, oftest ved å benytte underart-betegnelse hvor Lids flora har utelatt disse.

Når det gjelder å velge hva som er hjemmehørende arter, har jeg basert dette på Lids *heimleg*-begrep, og angivelsen *native* i den greske floraen. Det er noe vanskeligere å velge ut naturaliserte arter. I Lids flora har jeg hovedsakelig basert dette på om beskrivelsen er gjort med stor eller liten skrift, men i enkelte tilfeller har jeg også på grunnlag av teksten valgt å la småskrift-arter bli etablerte arter i sammenlikningene. I Kreta-floraen har jeg basert dette på om betegnelsen *naturalized* er benyttet, i form av symbolet for dette i boka.

Begrepet endemisk (*endemic*) er benyttet i alle kilder. Dette begrepet er alltid relatert til et geografisk område. For Norge har jeg godtatt at

en arts utbredelse strekker seg over grensa til naboland innen Norden. For Kreta er det endemiske området begrenset til Kreta og naboøyene fram til Karpathos. Sammenlikningen er basert på art/underart-nivå.

For enkelte slekter innenfor kurrplantefamilien (*Hieracium* og *Taraxacum*) og rosefamilien (*Rubus*) er det vanskelig å telle arter/underarter. Jeg har forsøkt å telle der hvor konkrete artsbetegnelser er nevnt i floraene, og oversett gruppe- og seksjonsbegrepet.

Det totale artsmangfold

Med mitt utvalg fra *Lids flora* har jeg fått denne fordelingen av arter/underarter i Norge:

Endemiske arter	42	2,4 %
Utgåtte arter	9	0,5 %
Øvrige hjemmehørende arter	1382	77,8 %
Naturaliserte arter	343	19,3 %
Totalt	1776	100,0 %

Med utgangspunkt i *Flora of the Cretan area* har jeg fått denne fordelingen for Kreta:

Endemiske arter	201	10,7 %
Utgåtte arter	14	0,7 %
Øvrige hjemmehørende arter	1549	82,1 %
Naturaliserte arter	123	6,5 %
Totalt	1887	100,0 %

Vi ser altså at det er drøyt 100 flere arter/underarter på Kreta i forhold til Norge. Dette at artsmangfoldet er såpass likt, gjør en sammenlikning svært interessant. Vi ser også at Kreta har betydelig flere endemiske

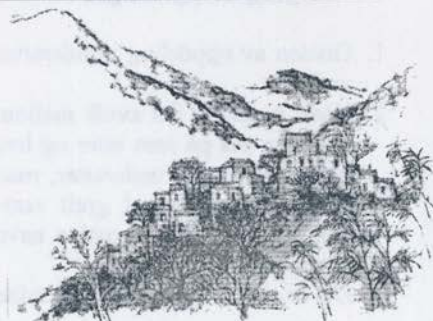
arter/underarter, noe som er knyttet til øyas isolerte posisjon i Middelhavet. En stor andel av de endemiske artene er for øvrig fjellplanter. Ellers ser vi, som nevnt tidligere, at det er registrert relativt få naturaliserte arter på øya.

Hvor mange arter/underarter fins så begge steder? Min telling har avdekket 199 sammenfallende arts-/underartsnavn. Dette utgjør 11,2 % av de norske artene og 10,5 % av Kreta-artene.

Hvis vi ser på antall slekter, så er Norge representert ved 530 slekter og Kreta ved 679 slekter. 286 slekter er representert begge steder.

For Norge er dette de 10 mest arts-/underartsrike slektene:

Vitenskapelig navn	Norsk navn	Ant. arter
<i>Carex</i>	Starr	102
<i>Hieracium</i>	Svæve	42
<i>Salix</i>	Selje/Pil	33
<i>Ranunculus</i>	Soleie	32
<i>Rubus</i>	Bringebær/ Bjørnebær	30
<i>Juncus</i>	Siv	26
<i>Poa</i>	Rapp	26
<i>Saxifraga</i>	Sildre	25
<i>Alchemilla</i>	Marikåpe	24
<i>Potentilla</i>	Mure	21

Dette er de 10 mest arts-
underartsrike slektene på Kreta:

Vitenskapelig navn	Norsk navn	Ant. arter
<i>Trifolium</i>	Kløver	33
<i>Silene</i>	Smelle	29
<i>Ophrys</i>	Flueblomst	27
<i>Medicago</i>	Lusern/Snegleskold	24
<i>Ranunculus</i>	Soleie	23
<i>Galium</i>	Maure	23
<i>Euphorbia</i>	Vortemelk	22
<i>Allium</i>	Løk	21
<i>Vicia</i>	Vikke	19
<i>Limonium</i>	Risp	18
<i>Orchis</i>	Orkidé	18
<i>Bromus</i>	Faks	18

Kommentaren her må bli at arts-
underartsrike slekter på Kreta er
mer interessante ut fra et dekorativt
synspunkt.

Hvis vi ser på antall familier, så er
Norge representert ved 124 familier
og Kreta ved 139 familier. 96
familier er representert begge steder.

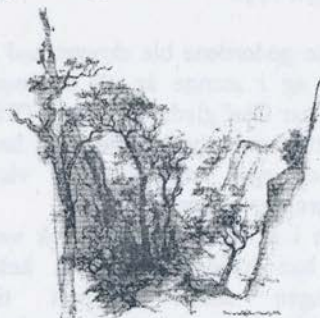
For Norge er dette de 10 mest arts-
underartsrike familiene:

Vitenskapelig navn	Norsk navn	Ant. arter
<i>Asteraceae</i>	Kurvplantefamilien	176
<i>Poaceae</i>	Grasfamilien	164
<i>Rosaceae</i>	Rosefamilien	141
<i>Cyperaceae</i>	Starrfamilien	139
<i>Brassicaceae</i>	Korsblomstfamilien	87
<i>Caryophyllaceae</i>	Nellikfamilien	83
<i>Fabaceae</i>	Ertefamilien	65
<i>Scrophulariaceae</i>	Maskeblomstfamilien	64
<i>Ranunculaceae</i>	Soleiefamilien	52
<i>Juncaceae</i>	Sivfamilien	42

For Kreta er de 10 mest arts-
underartsrike familiene:

Vitenskapelig navn	Norsk navn	Ant. arter
<i>Asteraceae</i>	Kurvplantefamilien	209
<i>Fabaceae</i>	Ertefamilien	180
<i>Poaceae</i>	Grasfamilien	178
<i>Caryophyllaceae</i>	Nellikfamilien	102
<i>Brassicaceae</i>	Korsblomstfamilien	91
<i>Lamiaceae</i>	Leppeblomstfamilien	80
<i>Apiaceae</i>	Skjermplantefamilien	76
<i>Orchidaceae</i>	Orkidéfamilien	65
<i>Scrophulariaceae</i>	Maskeblomstfamilien	46
<i>Rubiaceae</i>	Maurefamilien	42

Vi legger altså merke til at
kurvplantefamilien er mest artsrik
begge steder, og at starrfamilien og
sivfamilien ikke kommer med i 10-
på-topp-lista for Kreta. I stedet kan
Kreta by på leppeblomster, skjerm-
planter og orkidéer.

Illustrasjonene

Hirdman, V. og A. 1975. *Kreta – labyrinten i vold*. Skjern. (Kreta-landskaper)

(Artikkelen fortsetter i neste *Listéra*)

OLAFS GAVE

Av Harald Stendalen

Jeg sitter og blar i gamle årsrapporter fra TBF, det er artig lesning. Noen personer er gått bort, noen har vel mistet interessen, men veldig mange av de første medlemmene holder fremdeles koken. Jeg siterer noen ord fra årsrapporten i 1982:

Det var nemlig invitert til en herbariekveld hos Olaf Svendsen på Borgestad. Olaf har samlet planter i rundt en mannsalder og har vært flittig bidragsyter til de botaniske plantesamlingene ved Botanisk museum i Oslo. Og videre: Det er sjelden å se en så velordnet samling. Ikke bare inneholdt den mange arter, men den var også et skoleeksempel på hvordan et herbarium skal bygges opp.

Disse godordene ble skrevet ned i 1982, og i mange år, til og med 2004, har Olaf gledet oss alle i TBF med en fast herbariekveld. Den har blitt en egen institusjon på vårt møteprogram innendørs.

Men i år mente Olaf at nok var nok, han hadde bestemt at hele samlingen skulle doneres til Botanisk museum i Oslo, der han visste at den ville bli tatt godt vare på for ettertiden. En slik omfattende samling krever jo også stor plass og stadig tilsyn. Kontakt ble tatt med Botanisk museum ved professor

Reidar Elven, og dato og tidspunkt ble fastsatt.

Datoen ble 16. mai, en søndag med strålende forsommervær. Medhjelpere var Åse, Grete, Magne, Bjørn Erik og undertegnede. Olaf var selv sagt med som hovedperson, vi andre så det som en ære å få være med innover til hovedstaden. To biler med stor bagasjekapasitet måtte til, da Olafs samling ikke bare er kvalitet men også kvantitet.

Med Bjørn Erik som guide gikk kjøringa til Oslo bra, til tross for ringveier og enveiskjøringer. De som kjenner Magne og meg vet at vi alltid er ute i god tid. Litt for god tid ifølge enkelte. Vi parkerte inne på muséets område nær bygningen der samlingen skulle leses av. En liten rekognoseringstur i parkens nordøstre del så meget lovende ut. Men så stod Reidar Elven i døra og vinket, han hadde også vært tidlig ute. La det være sagt med en gang, vi fikk en aldeles hyggelig mottakelse. Måten han tok imot Olaf og samlingen på gjorde at mannen straks fikk terningkast 6 av oss andre. Plantene måtte pakkes om da de skulle fryses ned for karantene, som alle inngående objekter. Litt vemodige så vi de vakre herbariearkene, som vi har beundret så mange ganger, forsvinne ned i en fryser. Noe rart var det sikkert for Olaf også, men han er jo en realist som visste at samlingen ville få et

godt hjem, til glede for interesserte botanikere.

Da denne jobben var ferdig spurte Elven om vi ville ha en omvisning i parken. Sjelden et mer enstemmig ja-kor. Først ble trær og busker, siden fjellhaven trålet etter alle

kunstens regler. Mannen var den fødte guide, kunnskapsrik, engasjert, og som han kunne fortelle historier! Dagen kunne vart enda lenger. Om hjemturen intet å fortelle, oppdraget fullført.

Olaf overleverer sin gave til Reidar Elven ved Botanisk museum.

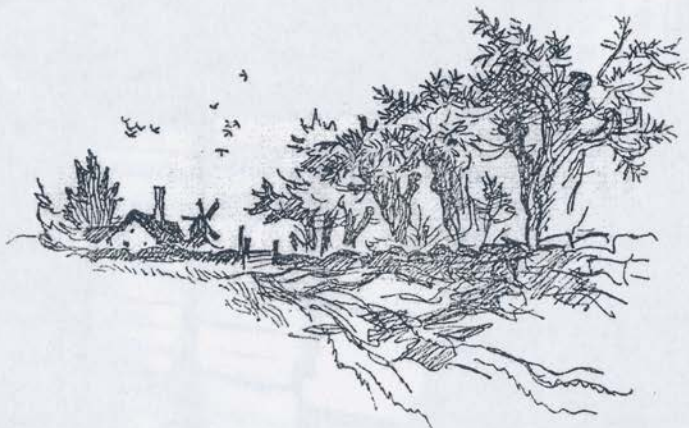
Foto: Magne Langerød

UKESTUR TIL GOTLAND 22. – 29. JUNI 2003

Av Gerda Stokkland

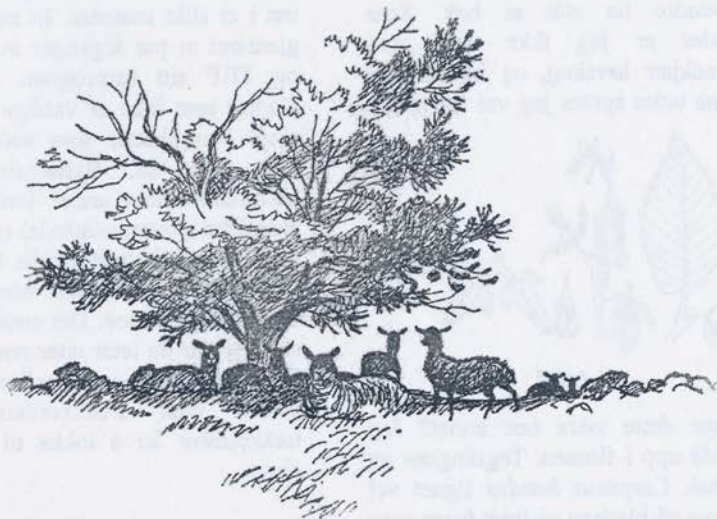
Til Gotland gikk ferden ut i den store verden!
Med bil og med ferje vi nådde frem
og fant pensjonatet som skulle være vårt hjem.
Så idyllisk det lå der blant trær, gress og blomster,
og der hadde vi også stort sett våre sammenkomster.

Jeg ble fascinert av denne øy
med marker av blåeld, lin, men også høy.
Boligene var små,
men velstelte var de vi så.
At øya var solrik det fikk vi jo oppleve,
men regnet på tirsdag var gave til glede,
for tørken hadde herjet så de var engstelige for brann
over det ganske land.

Vi fartet med bil fra sted til sted,
og en mengde blomster fikk vi se.
Johannesnøkler var reine åpenbaringen,
så for meg var det den største erfaringen
jeg fikk på hele turen,
- selvsagt var jeg betatt av den store muren
som omkranset Visby by der den lå i sin sommerglans
med bygninger, muséer og botanisk hage som nå danner minnekrans.

Jeg ble imponert over det arbeid som var lagt ned
 av de personer som førte oss fra sted til sted!
 Og for en kunnskap de hadde om alle slags orkidéer og starr og busker.
 Jeg fatter nesten ikke hvordan de alle navnene husker!
 Men jammen var det noen som strødde om seg med navnene på latin,
 og da blei jammen blomsten ekstra flott og fin!

Men språket på Gotland det var ikke helt enkelt sann!
 Nittito gamle kirker ble det fortalt at det var der,
 og mange vindmøller var det også her.
 Vi så flokker av kyr,
 men også andre slags dyr.
 Jeg skal si jeg så mange sorte får,
 både på den ene og andre gård!
 Vi så harer og fasaner, og fuglen som hilste oss velkommen var bokfink.
 Jeg synes den var så flink
 til å hilse god morgen der på gården!

Så til slutt en takk til dere som turen gjorde til opplevelser av de fine, store!

Illustrasjonene

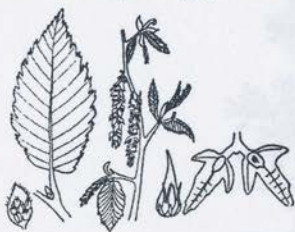
Brusewitz, G. 1975. *Carl Linnæus Ölandska och Gotländska resa 1741*. Stockholm.

NOEN BETRAKTNINGER OM DET ENDEMISKE

Av Kåre Sundal

Sjelden bøk i søndre Siljan...

TBF-turen gikk i mai 2002 til søndre Siljan. Temaet var varmekjær vegetasjon. Et stykke oppe i den sørvendte lia står ei bøk. Som trønder er jeg ikke vant med varmekjær løvskog, og bladene på denne bøka syntes jeg var for lange.

Agnbøk

Kunne dette være noe annet? Jeg bladde opp i floraen. Tegningene av agnbøk *Carpinus betulus* lignet vel så mye på bladene på treet foran meg som tegningene av vanlig bøk *Fagus sylvatica*. Jeg spurte turlederen. Han var enig i at tegningene i min flora lignet like mye på agnbøk som vanlig bøk. Turlederen visste noe jeg ikke visste. Han kunne med sikkerhet si at dette ikke var agnbøk fordi det ikke gikk en hardtråkket sti fra veien og opp til treet. Jeg visste ikke at agnbøk var så sjelden i søndre Siljan...

Bøk

Eksotisk, sjelden og unik

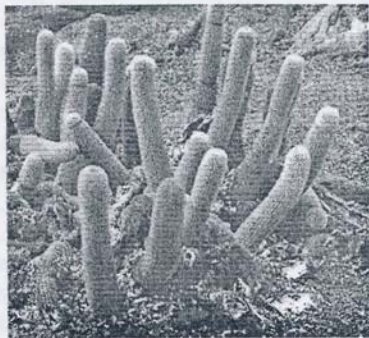
Jeg slår fast at vi liker det som ikke er ordinært. Valget av småtveblad som emblem for TBF føyer seg vel inn i et slikt mønster. Et raskt gløtt gjennom et par årganger av *Listéra* og TBF sitt turprogram viser at planter som ikke er vanlige får mer plass enn planter som vokser nær sagt over alt. Ballastplanter er spennende blant annet fordi de er eksotiske (fremmedartede) og har en fascinerende kulturhistorie. Orkidéer oppfattes av folk flest som fredet fordi de er sjeldne. Det smaker med suksess når du leter etter noe som er vanskelig å finne. Reiselivsnæringa bruker unik artsutbredelse som trekkplaster for å lokke til seg turister.

Endemisk

Årsakene til det eksotiske og kulturhistoriske ved ballastplanter og arters sjeldenhet er ikke tema i denne sammenhengen. Jeg vil se nærmere på hvorfor arter kan ha en unik utbredelse.

Når arter kun er utbredt innenfor et avgrenset område kalles disse endemiske. Hvor stort dette området skal være sier begrepsdefinisjonen ingenting om. Her må en bruke skjønn basert på evolusjonsbiologi og fysisk geografi. Dette høres teoretisk ut, men det er noe som interesserte vil ha en intuitiv forståelse av. Det vil være riktig å omtale en kenguruart som endemisk for Australia selv om Australia er et kontinent. Når lava-

kaktus *Brachycereus nesioticus* omtales som endemisk for Galapagos blir begrepet brukt i tråd med dets beste intensjon. I motsatt ende vil det være unaturlig å snakke om endemiske arter for Eurasia.

Lavakaktus

I hovedsak kan vi si at det er tre måter å bli endemisk på, én sørgelig og to interessante...

Sørgelig endemisk

Den sørgelige er at en art kan ha blitt endemisk i et område fordi den er blitt utryddet andre steder. Utryddelsen kan være direkte forårsaket av menneskelig aktivitet. En indirekte årsak kan være menneskelig spredning av arter som virker negativt på en art som er naturlig utbredt i området hvor introduksjonen skjer. Et eksempel som kan være under oppseiling er introduksjonen av kanin og rødrev i Australia. Dette kan bidra til at Tasmania med tida kan skilte med flere endemiske arter fordi de forsvinner fra fastlandet. Jeg er redd det vil være menneskelig aktivitet, direkte eller indirekte, som kommer

til å være hovedårsaken til at arter blir endemiske i de kommende hundre år. Mennesket trenger imidlertid ikke være årsaken i alle tilfeller som faller inn under denne kategorien. Arter kan spre seg til nye områder uten menneskets „hjelp”. Disse spredningstilfellene kan en diskutere om en liker eller ikke. De er i alle fall naturlige, og har skjedd til alle tider.

Endemiske „utbrytere”

En annen måte å bli endemisk på er at noen individer av en art har levd isolert fra resten av sine artsfrender så lenge at de har utviklet seg til en ny art i forhold til den opprinnelige. Dette kan gå ganske raskt, avhengig av generasjonstida. Jo kortere generasjonstid dess raskere kan det gå. Forutsetningen er isolasjon. I dagens artsdefinisjon er det å få fruktbart avkom sentralt. Det betyr at individer av samme art må ha et minimum av genetisk likhet. En måte å opprettholde et minimum av genetisk likhet er at individer av samme art blander gener med hverandre ved å få avkom. Innenfor en art vil det alltid være litt genetisk variasjon mellom individene. Vi kan bare se på oss selv. Ingen er helt like med unntak av eeggede tvillinger. I planteriket kan variasjonen imidlertid være mindre, i og med at mange planter formerer seg ukjønn.

Vi kan tenke oss en art hvor en gruppe individer skilles fra resten av sine artsfrender. Vi kaller de som ble skilt ut for „utbrytergruppa” og de som ble tilbake „hovedgruppa”.

Hvilke individer som havnet i utbrytergruppa kan være tilfeldig. I tida etter at gruppene har kommet bort fra hverandre skjer det ingen utveksling av gener mellom gruppene. Etter en tid vil det kunne være for stor genetisk ulikhet mellom utbryternes etterkommere og etterkommere av hovedgruppa til at disse kan få fruktbart avkom. Dermed er de blitt forskjellige arter. Hvis utbryterne nå har en utbredelse innenfor et avgrenset område, kan de med rette kalle seg endemiske.

Grunnleggereffekt

Det som skaper nok genetisk forskjell mellom utbryterne og hovedgruppa til at de blir to arter er først og fremst naturlig utvalg, slik som Charles Darwin beskrev det i boka om artenes opprinnelse i 1859.

Charles Darwin

En viktig faktor for hvor raskt dette skjer er størrelsen på utbrytergruppa. Er denne gruppa stor, vil det også være stor sannsynlighet for at de fleste genvariantene i hovedgruppa er representert i utbrytergruppa. Vi får da to grupper som er genetisk ganske like. Er utbrytergruppa lita

vil dette forholdet bli omvendt. Som et eksempel i denne sammenhengen kan nevnes at Genbanken for laks her i Norge har frosset ned spermceller fra laks fra forskjellige norske elver. Genbanken ønsker selvfølgelig å ta vare på flest mulig genvarianter fra hver lokale laksestamme. Skal en sikre seg alle variantene (100 %) må en fange alle individene. Det blir selvfølgelig ikke gjort. Samler en derimot genene fra 100 individer har en statistisk sett sikret seg 99 % av genvariasjonen. Disse 100 kan ses på som utbrytere. Sammenhengen mellom hvor mange prosent av genvariasjonen en har representert, avtar dramatisk med hvor mange individer en har i genbanken eller hvor mange utbrytere det er. Tida det tar for å bli to arter er derfor kortere om utbrytergruppa er lita enn om den er stor. Det er jo utbryternes gensammensetning som er grunnleggende for deres etterkommere og dermed hvor ulike de vil være etterkommerne i hovedgruppa. I evolusjonsbiologien kalles dette en grunnleggereffekt.

Flaskehals

Miljøet i området som utbryterne kommer til vil også være avgjørende for hvor raskt utbryternes etterkommere blir forskjellige nok i forhold til hovedgruppa til at vi kan snakke om to arter. Er miljøet helt forskjellig, dør de kanskje ut med en gang. Er miljøet likt, vil det ta lang tid før genforskjellen blir stor nok til at vi har to arter. Er derimot miljøforskjellen nesten lik, men ikke så ulik at utbryterne dør, vil det

naturlige utvalget raskt luke bort genvariantene som er dårligst tilpasset det nye miljøet. De taper i konkurransen med sine artsfrender. Slik kan vi derfor ha en utbrytergruppe som etter noen få generasjoner har fjernet seg genetisk sett enda mer fra hovedgruppa. Det vil være „vinnerne” blant utbryterne en skal bygge videre på. Sagt på en annen måte vil det være de utbryterindividene som kommer gjennom flaskehalsen i det nye miljøet som leverer gener til etterkommerne i utbrytergruppa. Den genetiske avstanden til hovedgruppa kan dermed øke med et rykk.

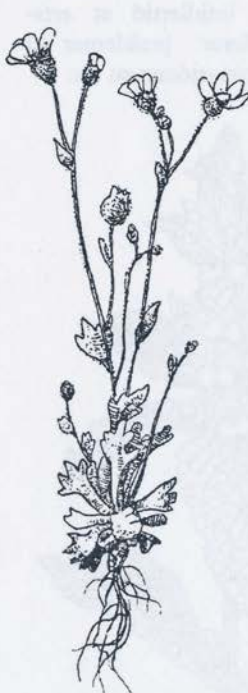
Spredningsbarrierer

Hva kan fungere som barrierer for genetisk utveksling mellom hovedgruppa og utbryterne? Dette avhenger av flere forhold og krever god artskunnskap. For de fleste artene vil havområder og fjellkjeder være effektive barrierer. For planter som har frøspredning med vind og for store fugler trenger ikke fjellkjeder og åpent hav å representere spredningsbarrierer. Her er det bare å koble de fysiske forholdene opp mot artens biologi.

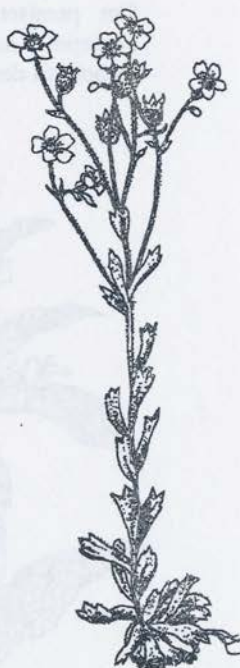
„Plutselig endemisk”

En tredje måte å bli endemisk på er at det oppstår en ny art i et område. Den holder seg endemisk så lenge den ikke sprer seg til andre områder. Spredningen kan hindres av barrierer som nevnt over, og arten forblir endemisk. Begynner den å spre seg vil ikke utbredelsen lenger være unik for et avgrenset område, og dermed

ikke endemisk. Denne måten å bli endemisk på burde interessere botanikere mer enn andre. For noen, gir planters hybridiseringsiver interessante diskusjoner rundt artsbegrepet og en håndfast påminnelse om at naturen ikke er statisk. For andre er den bare irriterende. Hybrider kan av og til leve videre som egne arter. Dette kan blant annet skje gjennom en prosess som kalles polyploidi. Lærebøkene i biologi bruker oslosildre *Saxifraga osloensis* som et eksempel på dette. Oslosildren kan være en hybrid mellom trefingersildre *S. tridactylites* og skåresildre *S. adscendens*.

Trefingersildre

Skåresildre

Hybrider er vanligvis ikke forplantningsdyktige. Ved polyploidi skjer det imidlertid en uregelmessighet under danningen av kjønnsceller i hybridene som fører til en dobling av kromosomtallet. Dette kan i sin tur gi en forplantningsdyktig hybrid – og vips en ny art. Nå gjenstår bare en befruktning mellom to slike individer.

Norske endemikere?

Finnes det noen endemiske plantearter i Norge? Svaret ligger i diskusjonen om hva som er en art. I *Listéra* 2000, nr. 1 s. 28 omtales grenmarasal *Sorbus subpinnata* som en mulig endemisk art for Norge. Det presiseres imidlertid at artsbegrepet medfører problemer i forhold til den variasjonen en ser.

Krypjonsokkoll

Krypjonsokkoll *Ajuga reptans* er en annen art som anses for å være endemisk. Men også her er det et problem i forhold til artsbegrepet; „Den norske krypjonsokkollen skiller seg fra den europeiske bestanden ved at planten er subalpin og ved at den krysser seg (mine uthevinger) med jonsokkoll.“¹ Det er imidlertid verdt å merke seg at Sabima (Samarbeidsrådet for bevaring av biologisk mangfold) ikke nevner endemiske planter i Norge i sin rapport fra 2001 bortsett fra ti mosearter.² Et søk på Internett med søkeordene „Endemiske planter i Norge“ ga 49 treff. Begrepet endemisk brukes hyppig, men ingen av stedene står det helt klart og utvetydig at en planteart er endemisk for Norge eller et område i Norge. Unntaket er disse ti moseartene. Da er det to ting å gjøre. Vi får lære oss mer om moser og finne svar på spørsmålet „hva er en art“?

¹www.naturvern.no/galleri/true/krypjonsokkoll.htm

²www.sabima.no/dokumenter/sabimaraapporten_2001.rtf

Illustrasjoner

Makins, F. K. 1936. *The identification of trees & shrubs*. London. (agnbøk og bøk)

Durell, G. og L. 1986. *Naturboka*. Oslo. (Charles Darwin, krypjonsokkoll)

Nordhagen, Rolf. 1979. *Norsk Flora*. Oslo. (trefingersildre og skåresildre)

Bildet av lavakaktus er hentet fra Internett.

JORDSKOKK – OG MYE MER

Av Sigrid Nordskog og Ivar B. Løne

Vi har fått brev fra Sigrid Nordskog, mangeårig bidragsyter til *Listéra*. Hun har mye interessant å si om planter og livet i gamle dager, og nå hører vi også fra en som deler hennes interesser og som aktivt setter sine idéer ut i livet. – Red.

Eg har ein sambuar som er veldig oppteken av at vi skal bruke våre egne produkter, slike ting som vi kan dyrka sjølve i vårt eige land. Slik som jordskokk og kvann. Du veit, kvann var ei norsk plante som etter kvart blei eksportert til heile Europa. Skal du skaffe deg litt kvann og spør på apoteket, får du ein pose innført frå Tyskland. Sprøtt eller?

Ivar B. Løne (80 år), som sambuaren min heiter, lagar surkål (sauerkraut) med ein god del jordskokk, kvann og gjerne det som er tilgjengeleg for årstida, og flatbraud som han sjølv steiker på den gamle

vedkomfyren til mor mi. Han har faktisk faste avtakarar, både til surkål og braud! (Ivar skriver: Beste leveransen av surkål går til Finnskogtoppen Helse-senter. Dei finn ikkje andre som produserar vara.)

Jordskokken er forresten ei fantastisk plante, med høge stenglar og gull-gule blomar, som av form minner mest om ein prestekrage, men kan bli store som tallerkar, verkeleg ei vakker prydblante. Og knollane, som har dei mest

umoglege utvekster, smakar godt både rå og kokte. Dei har ein litt søtleg mandelsmak (personleg vurdering).

Men jordskokken er litt sær med det at han likar ikkje så godt å koma inn i hus, han har lett for å turke inn. Ein rå og kald kjellar er det beste dersom han må i hus. Derimot kan han greie seg ute lenge, gjerne heile vinteren, for han toler ein del kuldegrader.

Det hev i år vore eit filleår. Ingen av oss trodde at det skulle bli noko å hauste. Ivar fortel likevel at vi har fått mellom 40 og 50 kg av ei halv bytte sådd jordskokk. Dei er svært små, og det er lite gagn i å skrelle dei. Men dei smakar omtrent likt frå ytterst til innerst. Vaskast og skrubbast dei godt, då er jordskokken nydeleg som salat, gjerne saman med andre grønsaker.

Så skriver Ivar:

For meg vert det næraste å få tilbake verdifullt frå gamle tider, så då pensjonsalderen kom, henta eg fram far sitt siste verk og gåve til familien: ei bakstefjøl. Råstoffet: fyrst mest grovt mjøl av bygg og kveite, gjerne litt rug og poteter til. Men kva meir kunne brukast? Kva brukte helseheimar? – Lett spira korn, brennensesle og anna nyspirt. Turka og knust vart dette tilsett

Jordskokk-plante

deigen, og eg fekk mange heiders-
 prisar. Siste utvikling i dette kjem frå
 Finnskogen: finnskog-rugen – ny-
 spirt gras som vaks fram etter såing
 midtsommars.

For ca. 20 år sidan fekk eg ved eit
 tilfeldig møte 24 jordskokkar. Vi har
 no mykje meir enn vi sjølve kan
 bruka. Siste no er å få den inn i sur-
 kål og flatbraudbaking med bygg,
 urter og grønt. Eg har fenge bekrefta
 at klorofyll frå grønt går vidare i
 næringsopptaket vårt.

Han sender med et utklipp fra *Vest-
 Telemark Blad*:

Jordskokken kom til landet alt

*i 1639, men vart raskt ut-
 konkurrert av poteten, som var
 lettare å hauste og enklare å
 skrelle. Knollane er saftige og
 sprø, og passar svært godt til
 råkost og snacks. Dei kan kokas
 heile og brukast som potet, eller
 som ein viktig ingrediens i
 puréer, supper og steikte rettar.
 I bakverk kan jordskock erstatte
 20 - 50 prosent av kveitemjølet.
 Det kan også utviklast mjøl av
 jordskock for bruk i produksjon
 av pasta og bakverk. Søtsmaken
 på inulinet gjer at jordskock
 passar godt som søtning i fleire
 typar bakverk.*

FLATBRAUD

Ivar bakar braud.

Han lagar deigen dagen før.
Oppskrifta er slik:

2 kg jordskokk, raspa
1 kg bygg, grovmalt
25 g kvann
25 g brennesle
20 g rug-gras

Alle urtene må vera godt turka, helst utan å ha vore i direkte sol-ljos, og godt knuste, nett som mjøl.

Alle ingrediensane skal utblandast i 1 - 1,5 liter varmt vatn kvelden før bagedagen. Når det gjeld steikeprosessen er berre bestemor sin måte dugande, å snu på knappar er ikkje godt nok. Det må vera sprakande lydar, damp opp frå ovn og leivar som krøllar seg litt med ange av god ved.

(Men Sigrid skriver: Når det gjeld takke, finst det ikkje slik luksus som elektrisk takke her på garden, men ein skulle vel tru det er ypperleg. Alle hev ikkje tilgang til ein gamal rusten vedovn heller.)

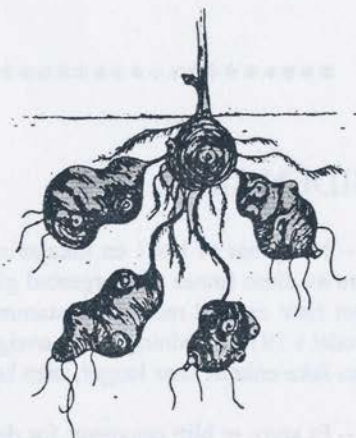
MJØLKESYREGJÆRING

Oppskrift til surkållegging. Sauerkraut.

Det eldste råstoffet var kål, tilsett løk, karve og salt, gjerne kålrabi òg. Etter kvart har eg også brukt andre grønsaker, av ferske plantar, med blad og rot. Her finn vi ein god bruk for den gløynde kvannplanten.

No er det kome fram att opplysningar om dyrking av jordskokk,

ein verdifull rotfruktplante som blir brukt både rå, kokt og kanskje serleg i mjølkesyring der klorofyll og næringsstoffer får sin beste fermentering og lagringsmåte. Jordskokken inneheld mykje inulin og er god for sukkersjuke-pasientar. Den gjærar godt under mjølkesyring.

Jordskokkar

Oppskrift for nybegynnarar

Fritt etter kva råstoff du har, nær sagt alle grønsaker som er gode og etande. Bruk eit 2-liters norgesglass.

1 kg kål, finsnitte
0,2 kg raspa kålrabi
0,3 kg (eller meir) raspa jordskokk
litt kvann, fersk, rå eller turka
gjærne anna du likar
1 spiseskei salt
0,1 liter myse (for å få god gjæring)

Alt blandast godt saman, stamp det så ned i glaslet, ikkje heilt fullt, då det veks opp under gjæringi.

Legg på gummiring og lok med litt press oppå, eller skru svakt til, for luft må stengjast ute og gass koma ut av innhaldet. I varmt rom tek det ca. 2 - 3 veker før surkålet er ferdig.

Gjennom lange tider, i fred og krig, har mjølkesyra mat vore god

mot allslags sjukdomar. Lett å lagra og å taka med på ferder.

Illustrasjonar

Scher, Cary. 1975. *Kjøkkenhagen vår*. Oslo.

SIDEN SIST...

– Nylig har vi lest i en lokalavis at det finnes seks vernede eiketrær i Skien. Tre av disse finnes på Borgestad gård, ett på Klyve, ett i Mælum og ett i Solum. Det siste er treet med størst stamme her i landet, hele 9,4 m i omkrets. Det ble fredet i 1932. Fredning av de øvrige er av senere dato, fra 1951 - 1968. Nå fredes ikke enkelte trær lenger, men heller hele området der de står.

– Et styre er blitt oppnevnt for den nye Artsdatabanken ved Vitenskapsmuséet i Trondheim. Banken skal innhente og systematisere data om biologisk mangfold i hele landet. Det gjelder naturtyper, arter og populasjoner. I første omgang skal det arbeides med truede arter, såkalte rødlistearter. Vi ønsker dem lykke til!

– Vi leste i vår en advarsel om en ny type pollen som er dukket opp i Norge. Den er blant de verste for allergikere, og planten er kommet hit fra Nord-Amerika, antagelig med fuglefrøblandinger. På engelsk heter den ragweed *Ambrosia artemisiifolia*, beiskambrosia på norsk. (Se for øvrig artikkelen av Øyvind Skauli om planten i *Listéra* nummer 2 i 1998.)

– Sist, og absolutt minst oppmuntrende: I WWFs (Verdens naturfonds) rapport for 2004 kan vi lese at Norge rangeres som nummer 11 i listen over verstinger i feil bruk av sin „naturkapital“. Den kritiserer spesielt landets forbruk av fisk – ikke til mat, men til å føre oppdrettsfisk! Hver nordmann spiser 35 kg fisk i året, men han bruker 300 kg til oppdrett. Derimot priser rapporten norsk fiskeripolitikk, bortsett fra den som gjelder oppdrett, så vel som vår forvaltning av landjord og skog.

ET TILBAKEBLIKK – VI MØTTES OG MØTTES

Av Priscilla Hansen

I år 2005 fyller TBF den anselige, for ikke å si ærverdige, alder av 25 år! Det blir i den anledning sikkert planlagt forskjellige ting for å feire jubileet. Det skal vel en slik anledning til før man stopper opp og tar seg tid til å rette blikket bakover en liten stund? Og det er tid vel brukt, for det er mye artig å finne om årene som er gått.

Se bare på listen over gjesteforelesere og kursledere som har gledet oss med sine kunnskaper. Her finner vi mange av de store navn fra det botaniske miljøet i Norge: Klaus Høiland har vært her seks ganger, Finn Wischmann fem, Reidar Elven tre, Leif Ryvarden, Rolf Y. Berg og Gro Gulden to ganger hver, og Finn Egil Eckblad, Tore Ouren, Olav Gjærevoll, Ove Arbo Høeg, Knut Fægri, Jan Wesenberg, Inger Nordal og nylig, Even Woldstad Hanssen har hver besøkt oss en kveld. Og det kunne nevnes enda flere. Vi skal ikke glemme det svenske botaniske miljøet heller, for utenom å holde et flere dagers kurs om moser for oss, arrangerte og ledet Harry Andersson også to av våre sommerekursjoner.

Vi glemmer heller ikke alle våre medlemmer som har gledet oss med sine bilder, sin kunnskap og sin entusiasme for alt det skønne som de finner på sine turer både her hjemme og i utlandet. Æres den som æres bør.

Er det noen som tror at vi alltid har møttes på Mule Varde? Er det ingen som husker de mange møtene i

lokalene til (dengang) DnC i Porsgrunn – eller i tredje etasje på Behagården (uten annen fluktvæg – om den skulle trenge – enn branntauet ved et lite vindu)? Vi har havnet i Eidangerhallen og Lange-sund Sparebank, på Kikuthytta, Jarseng Sportsstue, Grenland Folkehøgskole, Frednes kulturhus, Heistad skole, Cort Adeler i Brevik, Dag Bondeheim og Skyway (Lasses kafeteria). Er det noen som husker stiftelsesmøtet på Skomvær kafé i Porsgrunn, Norrøna kafé i Skien eller den ene gangen vi var på Klyve eldresenter? Nå holdes møtene, med unntak av årsmøtet og julemøtet, på Mule Varde; en utmerket løsning. Dit fristes folk til å komme fra Grenland, fra fylket ellers, fra Vestfold og t.o.m. fra Oslo.

Her trekker vi bare frem noen artige detaljer fra TBFs møtevirksomhet gjennom årene. Dette er overhodet ikke ment som noe fyldestgjørende historisk tilbakeblikk. Historie kommer det sikkert til å bli mye av når vi kommer frem til selve jubileumsåret.

Vi i TBF har nok litt å være stolte over nå som vi ser frem til år 2005!

Siste: Lørdag 27. august skal TBFs 25 år feires på Vindfjelltunet. Sett av denne dagen og neste, da det blir muligheter for overnatting og en tur om søndagen.

„TBF” PÅ KRETA

Av Øyvind Skauli

KRETA! Et forlokkende mål for en nysgjerrig nordmann! Med en like motivert makker var jeg der for mange år siden. Vi opplevde rike dager i en fremmed kultur og i en eksklusiv flora. Siden da har mange TBF-ere falt for øya. „Kreti og Pleti” har vært på Kreta. Overveldende har det vært å se deres foto-serier, og de har rullet over så mye, – etter et antall reiser i en årrekke. Sterke følelser kom over meg da jeg nylig leste en bok om motstandsgruppene under den tyske okkupasjonen av Kreta fra 1941 til 1945. Det var fallskjermstyrker som slo ut den nasjonale hæren og også de britiske styrkene, som nok trodde seg sikre, omgitt av sin Navy.

Boken heter *The Cretan Runner*¹ og skildrer, – i form av hans egne notater, den innsatsen George Psychoundakis gjorde som løpende ordonnans og budbringer for hjemmestyrkene og restene av den britiske styrken som hadde gått i skjul i øyas vidstrakte fjellverden. Som ung mann fra landet kunne han lett ferdes både blant de sivile på landet og i de mange landsbyene, og han var lokalkjent i de lite tilgjengelige fjellene.

Som turister har vi jo sett de piggete toppene med blokker og huler, med stup og kløfter høyt og

lavt. Mange skjul for små enheter med sambandsbehov.

George Psychoundakis.
Ill. fra „The Cretan Runner”

Særlig de første årene var det lite radiosamband. Enhetene var spredt og George, han løp! Med kart, planer, lister over lagre og over behov. Avstander ble ikke regnet i kilometer, men i timer og dager. Tyske patruljer var alltid en risiko, det fantes òg tystere. George, the Cretan Runner, han løp! Han var ofte i knipe, men kom seg fri, og er blitt fjellfolkets nasjonalhelt.

Vi har sett de stupbratte kystfjellene. Der ble etter hvert landsatt, fra ubåter eller små skip, britiske offiserer som hadde samband til de allierte stabene i Midt-Østen. Men motstandsredene, de måtte nåes med „runners”, for eksempel når det ble

¹ George Psychoundakis. *The Cretan Runner*. His story of the German occupation, translated and with an introduction by Patrick Fermor. Penguin Books. 1998(© 1955).

organisert flyslipp med mat og våpen, mannskap til mottak i mørket og bæring til et antall skjul. Det krevde mange løpeturer for å verve lojale sivile til hjelp.

Georges travle virksomhet ble så verdsatt at britene tok ham over til Kairo og de hellige steder i Midt-Østen for å la ham hvile ut fra slit og „nerver.” Men han var snart tilbake, og var en nøkkelmann ut fra sin personlige kjennskap til de mange skjul og et stort antall personer, også britiske offiserer.

George nevner i sin beretning en britisk offiser, en sabotasje- og sprengningsekspert. Han var rar! Ville ikke, som mange andre fremmede, kle seg som en kreter; han gikk omkring i sin uniform, med distinksjoner og medaljer på brystet. Han hadde med seg vaskefat og pyjamas!

Og mer: Han hadde „*a thousand and two mysterious objects*” i bagasjen. Og han hadde flere bøker han stadig leste i! „*Physio-geological books!*” Og han samlet stein og planter!

Han grov opp plantene med jord og røtter, åpnet så sine bøker og studerte dem med blader og alt. Tilsvarende studerte han steiner han fant, og samlet dem i en spesiell ryggsekk. Hans faste bærer, Gregon, tilsto for George at han illojalt kastet noen innimellom, for han orket ikke den stadig tyngre sekken.

George fikk vite av andre briter at samleren var en taper mann som hadde deltatt i viktige kamper og var blitt skadet. Derfor var det noe galt oppe i hodet hans! Det måtte det jo

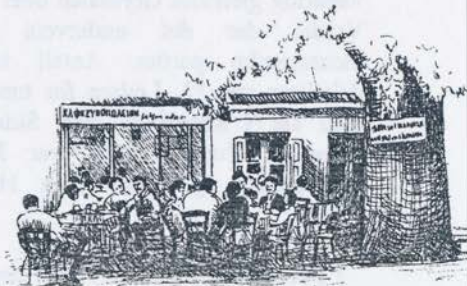
være. Tenk, se på, plukke og studere planter! Til og med stein! Som jo bare er stein!

Det er da jeg tenker: Våre TBF-ere, jeg håper de for det meste ferdes i det ville, der få vil se dem. For det kan bli folkesnakk. Sindige fastboende, de kjenner sin verden, det er jorden og vekstene de har levd av gjennom generasjoner. Så kommer det gjester som er opptatt av planter i skrotmark, veikanter og brattlier! Det undres! De kryper og krabber, innimellom opptrer de med skrullete latter og jubel. Ofte er de timevis i fjellet!! Og de drar på bøker! Flere bøker!!

Det er vel dette de svartkledde, gamle gubbene drøfter der de samler seg i skyggen til en prat og et glass: „Hvorfor er disse tilreisende så merkelige? En forklaring må jo finnes! Har de også vært i kamp??”

Tenker dere på det, TBF-ere? Dette kan røyne på Norges renommé, ikke er de norske med i EU, og de studerer planter! Og drar på bøker!

Hold dere litt mer skjult! Hvorfor ikke bare klatre i Kretas kløfter?

III.: „Mitt Hellas”. Samuelsen, I. Nesodden 2001.

VILLBLOMSTENES DAG 2004 I TELEMAR

Av Charlotte Bakke

Villblomstenes dag 2004 gikk i år av stabelen søndag den 13. juni.

Her i Telemark ble dagen nok en gang en suksess. Været var praktfullt over hele fylket, og det var stort oppmøte med mange interesserte. Ti kommuner hadde et turprogram å tilby, og til sammen ble 390 personer med på de oppsatte turene.

Vi bringer her en liten oversikt over hvert arrangement i de forskjellige kommunene:

I Bamble kommune ble det sett på planter ved Tangvall mølle og oppe i Tangvallkleiva. Plantelivet er rikt i dette området som ligger på grensa til det geologiske Oslofeltet med grunnfjell som plutselig brytes av en 80 meter høy kalksteinsvegg. 34 personer møtte opp. Turledere var Kjell Kjær og Trond Risdal. TBF samarbeidet her med Bamble historielag.

I Drangedal kommune stod en 10 km lang skogstur på programmet; en vandring gjennom Grytdalen over til Vrådalen der det underveis er blomsterrike partier. Antall turdeltakere var 52. Ledere for turen, som var i samarbeid med Skien-Telemark Turistforening, var Jon Ingebretsen og Bjørn Erik Halvorsen.

I Fyresdal kommune startet turen ved „Fantufsa” og gikk til Bergland i Kleivgrend som ligger oppunder Lifjellet. Her er det frodige kultur-

marker. Helge Kiland var leder for turen, som samlet 16 deltagere.

I Hjartdal kommune begynte arrangementet med messe i Hjartdal kirke. Det fortsatte deretter med „blomstervandring” langs veger og på stier gjennom kulturlandskap og skog i Nordbygda. En rekke foreninger samarbeidet med TBF: Telemark kyrkjeakademi og turlaga i Bø, Gvarv og Notodden. Odd Vevle, Rolf og Målfrid Ergon m. flere var turledere for denne turen som hadde flest deltagere i Telemark i år, hele 81.

I Kragerø kommune gikk turen denne gang til Jomfruland, med vandring gjennom eikeskog, kulturmark og strandenger. Antall fram-møtte var 60. Turen som var et samarbeid med Kragerø og oppland turistforening, hadde Jan-Åge Pedersen, Svein Isaksen, Else Liv Thorsen og Else Bjørg Finstad som turledere.

I Kviteseid kommune var det satt opp en tur som hadde sitt utgangspunkt ved grendehuset i Tveitgrendi. En rundløype ble fulgt. Denne gikk gjennom kulturlandskap som inneholder en del spennende planter. May Britt Lundevall og Aslak Midtbøen ledet turen, som hadde 13 deltagere.

I Porsgrunn kommune var det i år som i fjor en tilstelning på Mule

Varde, med bl.a. visning av planter langs stien „Mule-vandringen” og TBFs to bed med ballastplanter og telemarksplanter. Den var i samarbeid med Porsgrunn Friluftss- og Miljøråd, og hadde 15 frammøtte. Som ansvarlige for arrangementet stod Bjørn og Nina Lervik samt Åse Halvorsen og Odd Magne Langerød.

I **Siljan kommune** ble turen lagt til området Opdalen – Hogstad kraftstasjon. Det består av et spennende kulturlandskap med deler av larvikittgrunn. Underveis ble det holdt en kort andakt. Turen var et samarbeid mellom TBF, Opdalen velforening, Siljan historielag og Siljan menighet. Den hadde 44 deltakere. Turansvarlige var Unni

Vestby og Grete Stendalen.

I **Skien kommune** tok turlederne de frammøtte med på en vandring ved Grøtvik i nærheten av Voll. Landskapet har blomsterrike kulturmarker. 50 personer deltok på denne turen, hvor TBF samarbeidet med Mælum historielag. Trygve Aspheim og Christian Kortner var ansvarlige for arrangementet.

I **Tokke kommune** var det en vandring i et meget blomsterrikt kulturlandskap fra bygga i Lårdal og langs bygdevegen mot Sjausel. Esther Broch og Liv Schiemann stod for turen, der 25 deltakere møtte fram.

PLANTER I BIBELEN

Av Arne Abrahamsen

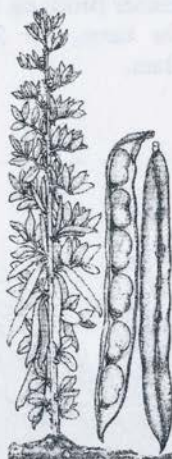
Vi har tidligere trykket fire artikler av Abrahamsen i denne serien – om oliventreet og daddelpalmen (1996, nr. 1), om manna (1998, nr. 2), om korn og druer (1999, nr. 2) og om krydder- og medisinplanter, samt busker og trær (2002, nr. 2). Nå kommer den siste, som omhandler frukt og grønnsaker, samt duftplanter. — Red.

GRØNNSAKER

Bønne *Vicia faba* – ertefamilien

Planten som kalles bønne i Bibelen er ikke vår vanlige hagebønne *Phaseolus vulgaris*, men en vikkeart. Den har flere navn: bønnevikke, bondebønne, til dels hestebønne.

Vicia faba hører til de tidligst dyrkede planter i verden, og var den første belgvekst som ble dyrket i Palestina og Egypt. Den er en ettårig, grovvekst plante som bærer blomster med store, hvite kronblad med en svart flekk på vingene.

Bondebønne

Hvor den kommer fra vet man ikke. Frøet ble spist enten kokt eller ristet, men også knust og blandet i melet, for så å bli bakt til brød sammen med linser og hirse. „Og ta dig så hvete og bygg og bøtter og linser og hirse og spelt og legg dem i ett kar og bak dig brød av dem” (Esekiel, 4:9). Planten ble også brukt som grønn gjødslingsplante. I Egypt holdt

prestene denne vikken for uren, og de ville ikke spise den.

Linse *Lens culinaris* – ertefamilien

Linse har vært dyrket i Palestina og de omliggende land siden oldtiden. Dens hebraiske navn er adasha. Belgen er kort og inneholder bare 1 - 2 frø, som har form som en dobbeltkonveks linse. Planten var mat særlig for de fattige som kokte en slags velling av frøene, og de blandet dem også inn i melet. De er meget næringsrike og finnes i mange forskjellige former, hvorav en har brunrødt skall. Det var nettopp denne som Jakob hadde kokt da Esau kom trett hjem fra marken. „Og Esau sa til Jakob: La meg sluke noe av det røde du har der, ti jeg er trett... Men Jakob sa: Selg meg først din førstefødselsrett” (1. Mosebok, 25: 30-31).

Libb *Citrullus colocynthis* – gresskarfamilien

I Egypt spiser man noe som kalles for libb. Dette er en slags ristete og saltete melonkjerner. Selve frukten er uten smak, men det er heller ikke den de spiser. Tidligere trodde en at planten var en variant av vannmelon, men botanikere er nå enige om at planten er en kulturform av den vanlige ørkenkolokvint som finnes overalt i middelhavsregionen. Den

beste libb får en fra det sørlige Egypt og Nubia.

Løk *Allium* spp. – Liljefamilien

Løk hører til de vekster som like meget er en grønnsakvekst som den er en kryddervekst. Den er kjent fra de eldste tider i landene i øst og er fremdeles populær hos folkene ved det indre Middelhav. Da israelittene oppholdt seg i ørkenen lengtet de bl. a. etter løk som de hadde fått i Egypt. I Egypt fant man løk i mumiegravene. I mumiene av ammonprester og -prestinner var løk lagt inn i kroppen, eller brettet over det ene øret. Man fant også løk under fotsålen.

Rødløk *A. cepa* kalles nå for kepaløk. Dens hebraiske navn er betsâlim eller belsal.

Hvitløk *A. sativum* er noe skarper i smaken enn rødløk og er uten tvil den

av løksortene som først ble lagt under kultur. Den er iflg. Talmud et krydder som skal brukes i mange retter. Den er meget populær i middelhavslandene der den blir enten kokt eller spist rå, ofte skåret opp i skiver og lagt på brødskiven.

Perleløk, en form av *A. ampeloprasum*, sies å gro som ugras i Palestina og nærliggende land.

Sjalottløk *A. ascalonicum* hører hjemme i Palestina og har navnet sitt fra byen Askalon på sydkysten av Israel. I Egypt har den jevne mann

Kepaløk

fremdeles stor tro på løkens beskyttende egenskaper. For å få god helse i fremtiden, henger han et løkknippe over døren og smører løksaft på terskelen under de store høytider.

Purre *A. ampeloprasum* var. *kurrat* kalles på hebraisk for chatzir. Den har vært dyrket i Egypt og Det hellige land siden uminnelige tider og er fremdeles en populær vekst. Her er den noe forskjellig fra den purren vi kjenner (var. *porrum*), med noe smalere blad. Den er funnet i gamle egyptiske graver, der den bredbladete sorten aldri er blitt funnet. I orienten har purre gjerne vært føde for fattige og er blitt sett på som et symbol på ydmykhet.

Purre

FRUKT

Melon *Cucumis melo* – gresskarfamilien

Under den lange vandringen i ørkenen var det ikke fritt for at folket knurret over det de fikk å spise. „Vi minnes fisken som vi spiste i Egypt for intet, gresskarene og melonene og purreløken... Men nå vansmekter vår sjel, for her er ingenting; vi ser ikke annet for våre øyne enn mannaen.” (4. Mosebok, 11: 5-6)

Vannmelon *Citrullus lanatus* – gresskarfamilien

I det ovennevnte skriftstedet vet man ikke om det er ment vannmelon eller vanlig melon. Vannmelon har

sin opprinnelse i det tropiske Afrika og har vært dyrket i det nære Østen fra forhistorisk tid. I Palestina ble den dyrket særlig på slettene mellom Haifa og Jaffa. Planten bærer gule blomster og inneholder et lyserødt og meget saftig fruktkjøtt som virker forfriskende og meget godt i varmen. Den er særbo, med hann- og hunnplanter på hver sin plante.

Granateple *Punica granatum* – granateplefamilien

Som flere andre frukt bærende planter har granateplet vært dyrket i Palestina fra gammel tid. Det er et lavtvoksende tre, men det kommer mange sideskudd (rotskudd) omkring stammen, slik at det blir seende ut som en busk. Det har avlange blad og store skarlagentrøde blomster. Frukten er omtrent så stor som en middels appelsin. Fruktskallet er rødt - purpurrødt til gult av farge. Innenfor skallet møter man en vassen, rosenrød fruktmasse (se bildet). Smaken er litt syrlig og kjernene er røde. Det hebraiske navnet på granateple er rimmôn, og på arabisk heter det fremdeles rummân.

Fiken *Ficus* spp. – morbærfamilien (*Ficus carica*, ekte fiken og *F. sycomorus* sykomorfiken)

Fiken er den planten som er tidligst omtalt i Bibelen, allerede i fortellingen om Edens hage. Da Adam og Eva så at de var nakne, heftet de et fikenblad foran seg.

Fikentreet bærer en særegen frukt, synconium, som er en rund, kjøttfull og hul blomsterbunn. Inne i hulrommet sitter små blomster samlet rundt en kjøttfull blomsterbunn (fruktfeste), og hos sykomorfiken er disse enkjønnet hunlige. Treet er avhengig av en bestemt art veps som pollinerer blomstene. Det produserer to avlinger i året: vinterfrukten, som kommer i juni på bladløse grener og er liten, hard og ikke spiselig, og sommerfrukten i august - september, som er avlingen som brukes. Den inneholder 50 - 70 % sukker. Frukten spises enten rå eller tørket og presset til kaker. „*Da skyndte Abigail seg og tok to hundre brød og to skinnsekker med vin og fem fâr og fem mål ristet korn og hundre rosinkaker og to hundre fikenkaker og la dem på asenene... Så tok David imot de gaver hun hadde hatt med til ham...*”(1. Samuels bok, 25: 18, 35).

Det finnes en vill variant, caprifiken *F. carica* var. *silvestris*, som bærer frukten direkte på grenene. Der det dyrkes fikener i områder hvor vepsearten ikke finnes, henger dyrkerne frukter av caprifiken som inneholder vepsen på trærne sine. Vepsen klekkes og flyr ut for å pollinere blomstene til

sykomorfiken. Prosessen kalles kaprifikasjon.

Morbærtre *Morus* spp. – morbærfamilien

Svart morbær *M. nigra* har svart-røde frukter som er veldig vel-smakende og finnes overalt i Palestina.

Hvitt morbær *M. alba* hører hjemme i Kina. Det har også spiselige frukter, men er fortrinnsvis det treet som brukes til silkeormenes føde i silkeproduksjon.

DUFTPLANTER

Virak *Boswellia* ssp – *Burseraceae*

Virak er en harpiks som en får vesentlig fra tre arter av trær i slekten *Boswellia*. Den blir skilt ut fra grenene som skinnende gule dråper. Ved snitt i barken kommer sevjen raskere. Når dråpene blir brent eller opphetet, gir de fra seg en sterk, balsamlignende duft. Treet stammer fra tropisk Afrika og India. Harpiksen ble brukt i offertjenesten i templet. „og fra Judeas byer og fra

Viraktre
Boswellia sp.

landet omkring Jerusalem.... skal de komme og bære frem brennoffer og slaktoffer og matoffer og virak, og

bære frem takkoffer til Herrens hus.” (Jeremias, 17: 26)

Balsam er en velluktende harpiks som blir skilt ut fra grenene hos visse balsambusker. Av disse skal særlig fremheves:

Gileadbalsam *Commiphora opobalsamum* er en busk som har vokst i Palestina fra Salomos dager, både ved Jeriko og Zoar og ellers nær Dødehavet.

Jerikobalsam *Balanites aegyptiaca* er en tropisk busk eller et lite tre som er alminnelig i oaser ved Dødehavet og Jordandalen. Den har tornete grener og avlange blad, og bærer klaser med grønnlige blomster. Frukten likner små plommer og inneholder olje som tilegnes helende egenskaper. „Er det da ingen balsam i Gilead? Eller er det ingen læge der?...” (Jeremias, 8: 22)

Gileadbalsam

Galbanum *Ferula galbaniflua* – skjermplantefamilien

Galbanum avgir også en harpiks som på bibelsk tid ble brukt som røkelse i tabernaklet. Planten hører hjemme i Syria og Iran, som man tror er dens hjemland. Den er en høy, flerårig urt, nær beslektet med fennikel. Pæleroten er kraftig, og de gule eller gulgrønne blomstene sitter i en skjerm. Gjør man et snitt i stilken, kommer det ut en gråaktig væske som størkner fort i luften og har en bitter smak. Den er en av de eldste droger som ble brukt i medisinen og er rik på eteriske oljer

(8 % terpentin). Stoffene finnes også i roten, men det er mest i stilken.

Ladanum *Cistus* spp. – solrose-familien

Ladanum er en kostelig, velluktende harpiks eller gummi som brukes den dag i dag i parfymen. Den skriver seg fra busker av tre arter i slekten *Cistus*: *C. creticus*, *C. salvifolius*, og *C. villosus*. De to siste er mest utbredt i Palestina. Det hebraiske navnet på ladanum er lôt. Handelsvaren av ladanum er en bløt, mørkebrun til svart gummi eller oljeaktig harpiks. I Palestina høstet man ladanum ved å slå på buskene med en bunt remser laget av lær eller tøy. Dette ble gjort på den varmeste tiden av dagen da gummien var som bløtest og satte seg fast på remsene.

Myrra

Myrra *Commiphora myrrha* – Buseraceae

I eldre litteratur bærer myrratreet det latinske navnet *Balsamodendron myrrha*. Det hebraiske navnet er môr. De to artene, *C. myrrha* og *C. kataf* er tornete busker eller små trær med stive grener. De vokser på

klippefulle høydedrag. Frukten er oval og plommeliknende. Myrra var høyt skattet både av de gamle hebreerne og av folket i Egypt. Harpiksen ble brukt til parfymen og droger, og til balsamering av lik. „Av myrra og aloë og kassia dufter alle dine klær...” (Salme 45: 9). "Og de gikk inn i huset og så barnet.... og bar frem gaver til det: gull og røkelse og myrra". (Matteus, 2: 11)

Aloë *Aquilaria agallocha* – tysbastfamilien og *Aloë succotrina* – liljefamilien

Moderne bibeltolkere mener at planten som er kalt aloë i Det gamle testamentet ikke er den samme som den som er nevnt i Det nye. Den første er et tre, den andre en sukkulent plante.

Aquilaria agallocha er et meget stort tre som er 30 - 40 meter høyt og nær 3 meter i omkrets. Det hører hjemme i Kina, Malaysia og Nord-India. På engelsk kalles det eaglewood og på tysk Adlerholz. Bladene er avlange, og blomstene sitter samlet i klaser. Veden er velluktende og

Eaglewood

ble brukt til røkelse i templet. Det ble også brukt i medisinen. „*Jeg har strødd mitt leie med myrra, aloë og kanel.*” (Salomos ordspråk, 7: 17)

Aloë succotrina er som nevnt en sukkulent plante. Den er nær beslektet med *Agave*. Lik denne, har den stive, kjøttfulle blad som danner en rosett ved grunnen. Opp fra rosetten vokser ett eneste endestilt, uhyre høyt blomsterskudd som bærer rørformete og grønnkantede rødgule blomster. Planten hører hjemme i tropisk Afrika nær Rødehavet, men finnes ellers i andre varme strøk på jorden. I India kaller man den for aghi. Drogene som utvinnes av de kjøttfulle bladene virker sterkt avførende. Plantesaften er en meget bitter væske som blir brukt til fremstilling av røkelse og til balsamering av lik. I frisk tilstand brukte man den mot brannså, og den er også blitt kalt brannplanten. „*Men også Nikodemus kom, ... og han hadde med sig en blanding av myrra og aloë, omkring hundre pund.*” (Johannes 19: 39)

Nardus *Nardostachys jatamans* – vendelrotfamilien

Nardus er en flerårig urt i slekt med vendelrot, men roten har en langt sterkere og behageligere aroma enn hos denne. Det hebraiske navnet på urten er nard eller naird. Bladene er avlange til ovale, blomstene ordnet i hoder, og fruktene små og hårete. Planten hører hjemme i Himalaya-fjellene. Rotstokken sammen med deler av den unge og ulne plantestilken, blir tørket og anvendt i parfymen i India. Nardus

måtte føres inn til Palestina, da hebreerne brukte den i oljer og salver. Vi leser om at Jesus besøkte Lasarus, Maria og Marta. Da tok Maria et pund meget kostbar nardussalve, og „*hele rommet ble fylt med salvens duft*”.

Nardus må ikke forveksles med den grasarten i Norge som heter finnskjegg *Nardus stricta*.

Kalmus – grasfamilien

Søtkalmusplantene utgjør en hel gruppe som er nær beslektet, men bærer til dels forskjellige slektsnavn.

Krydderkalmus *Andropogon aromaticus* er en flerårig sumplante som vokser i dammer og grøfter i sentrale deler av India. Her er det jordstenglene som inneholder det velluktende stoffet, men hele planten er egentlig aromatisk. Hvis kuene spiser den, setter den smak på melk, smør og kjøtt. Ingefærolje utvinnes av planten. „*nardus og safran, kalmus og kanel med alle slags viraktrær, myrra og aloëtrær...*” (Salomos høysang, 4: 14)

Sitrongress *Cymbopogon nardus* er funnet i gamle egyptiske graver. Fra den ble utvunnet sitrongressolje. Planten hørte ikke hjemme i Palestina, men ble i likhet med flere andre kryddervekster ført inn fra fjerne land.

Den planten vi i Norge kaller kalmusrot *Acorus calamus* tilhører en helt annen familie, myrkonglefamilien. Den ble plantet i dammer til bruk som medisin og er senere forvillet. Ved gnidning gir også denne planten en sterk aromatisk lukt.

Den bibelske isop *Hyssopus officinalis* – leppeblomstfamilien

Mye har vært tenkt og skrevet for å komme fram til hvilken plante det er som kalles isop i Bibelen. Linné gir den navnet *Hyssopus officinalis*. På hebraisk heter planten ezob eller ezov. Man

Isop

har nå kommet til enighet om at den bibelske isop er *Origanum manu*, den syriske eller egyptiske merian, men det er like sannsynlig at det er flere forskjellige planter som blir kalt isop. Merian tilhører samme plantefamilie som isop. Den er en lav, flerårig og hårete busk med tynne grener, og

vokser mellom stein og urer. Den har en aromatisk duft som minner en del om mynte. Planten ble brukt til å utvinne en eterisk olje og ble tillagt en rensende kraft. „*Rens meg fra synd med isop så jeg blir ren, tvett mig så jeg blir hvitere enn sne!*” (Salme 51: 9)

Illustrasjoner

Seddon G. og Radecka H. 1976. *Hageselskapets store bok om grønnsaker, frukt og bær*. Halden. (bondebønne, kepaløk, purre)

Baumann, H. 1993. *Greek wild flowers and plant lore in ancient Greece*. London. (fruktmasse granateple)

Swenson, Allan A. 1995. *Plants of the Bible and how to grow them*. New York. (virakre og myrra)

Anderson, A.W. 1956. *Plants of the Bible*. London. (gileadbalsam)

Moldenke, Harold N. og Alma L. 1986. *Plants of the Bible*. New York. (eaglewood)

Brøndegaard, V. J. 1987. *Folk og flora 4, utgave 2*. Viborg. (isop)

MED ROT I KULTUREN

Skard, Olav:

Ville vekster – røtter i kulturhistorien.

Landbruksforlaget. Oslo 2003.

184 s. Pris kr. 398,-.

ISBN 82-529-2750-5

Bokas forfatter, Olav Skard, har i denne boka tatt for seg ca. 90 ville vekster som også inkluderer lav, moser, sopp og tang og tare. Han gir oss mange interessante opplysninger om hver enkelt art. Spesielt er det lagt vekt på den betydning plantene

har hatt innen mytologi, kosthold, folketro og -medisin. Plantenavnene er viet mye oppmerksomhet, og mange lokalnavn har

kommet med.

Boka er krydret med eksempler fra diktning som omhandler planter. Naturfotograf Svein Grønvolds mange fine fotografiske skildringer setter ”prikken over i-en”.

Charlotte Bakke

FLERE BOTANISKE „NØTTER”

Av Charlotte Bakke

Vi prøver en runde til med samme slags oppgaver som i Listéra 2003, nr. 1. Løs de nedenstående „ordpusleriene”, og du vil komme fram til navnet på 20 forskjellige plantearter. De fleste artene vokser ute i naturen, men noen kan vi også finne i våre hager.

Hvilke vekster skjuler seg bak følgende „nøtter”?

1) FE + vekst	11) By – A + E
2) Pikenavn + klesplagg	12) Vid + LSD
3) By – tomt	13) 5 + sist + R + pikenavn
4) \wedge + grønnsak	14) Fugl – E
5) \cdot + guttenavn + I + kar	15) \circ + grønnsak
6) \circ + plante	16) Land + os
7) Dyr + tone + ukjent	17) Galt + E + VG
8) \wedge + prakt	18) Dyr + pronomen – G
9) AU + last + =	19) $>$ + \circ
10) Dyr + E + klokke	20) Dyr + S + grønnsak

Lykke til med oppgaven.

Vinneren som blir trukket ut med riktige/flest riktige løsninger får boka *Ville vekster – røtter i kulturhistorien* (se omtale side 32) i premie. Vi må ha svar på oppgavene innen 30. mai 2005.

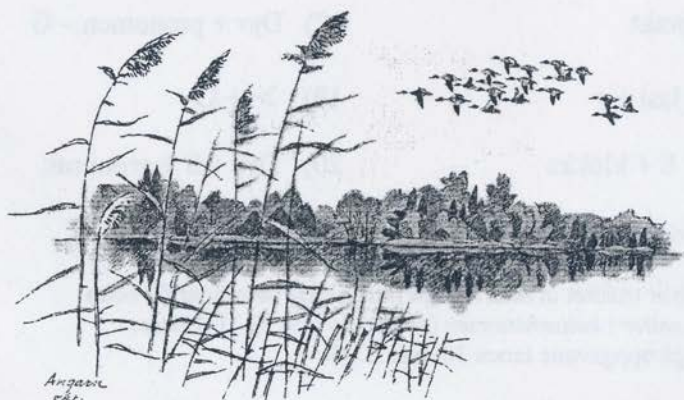
Løsning kan sendes til:

Charlotte Bakke, Huldrevn.3, 3924 Porsgrunn (e-post: kaa-ba@online.no).

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
19. årgang, 2004, nummer 2

INNHold

	<u>side</u>
Oktober, dikt av <i>Odd Jan Sandsdalen</i>	1
Fra Redaksjonen	2
Lengst nord og lengst syd i Europa 1., av <i>Bjørn Erik Halvorsen</i>	3
Olafs gave, av <i>Harald Stendalen</i>	8
Ukestur til Gotland 22.-29. juni 2003, av <i>Gerda Stokkland</i>	10
Noen betraktninger om det endemiske, av <i>Kåre Sundal</i>	12
Jordskokk – og mye mer, av <i>Sigrid Nordskog og Ivar B. Løne</i>	17
Siden sist ...	20
Et tilbakeblikk – vi møttes og møttes, av <i>Priscilla Hansen</i>	21
„TBF” på Kreta, av <i>Øyvind Skauli</i>	22
Villblomstenes dag 2004 i Telemark, av <i>Charlotte Bakke</i>	24
Planter i Bibelen, av <i>Arne Abrahamsen</i>	26
Bokanmeldelse, av <i>Charlotte Bakke</i>	32
Flere botaniske „nøtter”, av <i>Charlotte Bakke</i>	33

Angane
rkr.